

the basis of selected by C. G. Jung psychological personality types. It is concluded that in the early stages of the development of Jungian psychoanalytical pedagogy, the importance of the process of education over learning was emphasized. Prospects for further research are planned in the disclosure of the ideas of followers of C. G. Jung on the development of the concept of psychoanalytic pedagogy.

Key words: psychoanalytic pedagogy, analytical psychology, C. G. Jung, psychoanalysis, pedagogy, education, personality, child.

УДК 376

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.86.30>

Позняк О. С.

АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ

У статті здійснено аналіз реалізації принципу наступності між дошкільною та початковою, між початковою та базовою ланками в інклюзивному освітньому середовищі. Виявлено низку проблем реалізації принципу наступності на сучасному етапі на прикладі Сумського регіону, такі як відсутність співпраці вихователів з вчителями початкової ланки, низький рівень знань педагогів щодо психофізіологічних особливостей дітей з ООП, різні підходи до підготовки вчителів початкової та старшої школи, недостатня наступність у шкільних підручниках, різні підходи до підготовки вчителів початкової та старшої школи, відсутність співпраці вчителів початкових і середніх класів, відсутність спілкування та тематичних зустрічей між учнями початкових і середніх класів.

Особливе місце у формуванні основ творчої, інтелектуальної діяльності, особистісно-ціннісних орієнтирів входу дитини з особливими освітніми потребами в освітнє середовище посідає процес спілкування з однолітками й дорослими. Саме від освітнього закладу залежить подальша активність дитини, можливість самовираження, її самоусвідомлення. У зв'язку з цим, важливого значення набувають принципи наступності та безперервності навчання в дошкільному й шкільному закладах освіти.

Виокремлено, що, внаслідок інтенсивної реалізації на практиці основних підходів та засад, інклюзія ставить перед середовищем закладу дошкільної освіти та Новою українською школою багато нових завдань і складних питань. Принцип наступності створює умови цілісного розвитку особистості. Створення наступності між дошкільною й шкільною ланками освіти за сучасних умов є дуже важливою для дітей, що потребують додаткової освітньої підтримки.

Але, на жаль, існуюча система освіти на сучасному етапі не в повному обсязі задовольняє рівність прав на освіту, відповідає їх запитам та особистим потребам учня з особливими освітніми потребами. Неналежна увага приділяється розгортанню системи ранньої діагностики і корекції порушень розвитку, дошкільного виховання, навчання, що призводить до порушення наступності та наступності системи освіти.

Розкрито шляхи реалізації принципу наступності між закладом дошкільної освіти та закладом загальної середньої освіти.

Наступність забезпечує природній та гармонійний розвиток, основи виховання та навчання, закладених у дошкільному віці, створює психолого-педагогічні умови для успішного переходу молодшого школяра з особливими освітніми потребами в основну школу. Принцип наступності запобігає виникненню кризових явищ у психічному розвитку дитини з особливими освітніми потребами під час змін її життєвого простору

Аналізували, що вчителям початкових класів впровадження завдань наступності у навчанні учнів 4-х класів необхідно дотримуватися таких вимог: ретельніше вивчити та виконати вимоги державного стандарту, навчальної програми та інших нормативних документів, що стосуються організації роботи в початковій школі; постійно слідкувати за якісним засвоєнням навчального матеріалу, не розділяючи його на «важливий» і «неважливий»; організувати протягом навчання у четвертому класі систематичне повторення вивченого матеріалу та ретельно виконувати аналіз типових помилок і вчасно робити корекцію знань учнів.

Встановлено, що діяльність закладів освіти щодо забезпечення принципу наступності в інклюзивному освітньому має здійснюватися педагогічними колективами спільно й системно, що забезпечить успішний та психологічно виважений для дитини перехід із одного рівня на наступний.

Авторкою використано результати власного дослідження, яке проводилося серед закладів загальної середньої освіти, де запроваджено інклюзивне освітнє середовище впродовж 2021–2022 рр. у м. Суми та Сумського регіону.

Ключові слова: наступність, інклюзивне освітнє середовище, заклад дошкільної освіти, початкова освіта, учні з особливими освітніми потребами, педагоги, психічний розвиток, кризові явища, адаптація.

Поняття принципу наступності в системі освіти не нове. Воно розглядається як багатогранне педагогічне явище і визначається як необхідний зв'язок між явищами; між попереднім і новим у процесі розвитку; між різними ступенями або етапами розвитку, мета якого полягає у збереженні тих чи інших структур цілого або окремих ланцюгів організації під час переходу від одного етапу до іншого. Наступність створена попередніми ланцюгами, ступенями розвитку, які визначають сьогодні й орієнтують на завтра. Цей перехід вимагає

швидких рішень щодо наявних суперечностей у процесі структурованості, ускладнення порядку, й організації системи відношень.

Питання наступності є актуальним, оскільки принцип наступності завжди закономірним та необхідним явищем, що створює м'який поступовий розвиток, логічні зв'язки між його щаблями та їхню динамічність та систематичність. Наступність є однією із основних віх існування будь-якої системи виховання й навчання, особливо в інклюзивному освітньому середовищі. Порушення принципу наступності в інклюзивному просторі призводить до зниження його ефективності. Пізнавальна особливість наступності заключається у виникненні закономірних зв'язків між етапами розвитку особистості з особливими освітніми потребами, у створенні особливих психологічних та педагогічних умов, які забезпечать своєчасну корекційну роботу та успішну оптимізацію пізнавальної діяльності, а значить і створення ситуації успіху.

Про необхідність наступності в роботі пов'язаних між собою ланок навчання наголошували ще Я.-А. Коменський, Н. Лубенець Й. Г. Песталоцці, С. Русова, К. Ушинський, на початку ХХ ст. стверджував, що «починати виховання дітей зі школи – означає зводити будівлю на піску і без фундаменту. Є. Тихеева також вважала, що «старший ступінь дитячого садка на одну третину вже школа, а молодший ступінь школи на одну третину дитячий садок» [3, с. 8]. У сучасній педагогіці питання наступності між різними освітніми закладами вивчали Т. Комарова, В. Ликова, М. Львов, І. Моїсєєв, О. Проскура та інші, які акцентували увагу на необхідності врахування цього принципу з дошкільної ланки.

На сучасному етапі науковці і практики (Ю. Бондаренко, А. Богуш, О. Кирилович, Н. Міськова, О. Савченко, О. Хом'як) торкалися питання неузгодженості у методах керівництва, змісті і формах організації освітнього процесу дошкільних закладів і шкіл. Важливість проблеми реалізації наступності і недостатнє її вивчення в теорії спеціальної освіти потребує проведення подальших досліджень і розв'язання на практиці.

Мета роботи – здійснити аналіз реалізації принципу наступності між дошкільною та початковою ланками в інклюзивному освітньому середовищі.

Аналіз практики створення інклюзивного освітнього середовища та реалізації принципу наступності у закладах загальної середньої освіти Сумського регіону виявив низку проблем: різні підходи до підготовки вчителів початкової та старшої школи (36,7%), низький рівень знань учителів про психологічні та фізіологічні особливості учнів у початкових і середніх класах (35,8%); недостатня наступність у шкільних підручниках (15%); відсутність співпраці вчителів початкових і середніх класів, відсутність спілкування та тематичних зустрічей між учнями початкових і середніх класів (12,5%). Дослідили, що існують такі проблеми наступності між закладом дошкільної освіти і початковою школою: неправильна організація адаптаційного періоду (34,5%), низький рівень знань педагогів щодо психофізіологічних особливості дітей з ООП (37,3%), відсутність співпраці вихователів з вчителями початкової ланки (19,6%), педагогів із батьками дітей з ООП (8,6%). В інструктивно-методичних рекомендаціях щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти (Додаток до листа МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249) зазначається, що одну з ключових позицій у забезпеченні наступності і перспективності в освітньому процесі посідає зв'язок змісту дошкільної і початкової освіти. Він полягає у поступовості й послідовності реалізації чинних програм розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку та освітньої програми для 1 класу початкової школи. Обов'язкове врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до першого класу школи, сприятиме органічному, природному збагаченню особистісного розвитку, започаткованому в дошкільному періоді життя, та створить умови для успішного подальшого зростання і переходу дитини з першого рівня освіти до наступного.

Зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, початкова школа забезпечує подальше становлення особистості дитини, її фізичний, інтелектуальний, соціальний розвиток; формує ціннісне ставлення до держави, рідного краю, української культури, здоров'я, здатність до творчого самовираження, критичного мислення та інше [1, с. 286].

Проблема наступності між дошкільною, початковою та середньою ланками – одна зі складних проблем загальної освіти. На сучасному етапі розвитку суспільства держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти, що спрямована на всебічний розвиток дитини, формування моральних норм, набуття нею соціального досвіду. Згідно із Законом України «Про дошкільну освіту» вона є обов'язковою первинною складовою системи безперервної освіти. Для успішного навчання у школі і для всього подальшого життя людини особистісний розвиток у дошкільному віці має велике значення.

Організація освітнього процесу на принципах наступності та перспективності забезпечить всебічний гармонійний розвиток самодостатньої, ініціативної, компетентної особистості на перших суміжних ланках системи безперервної освіти впродовж життя. Реалізація зазначених принципів у закладах дошкільної освіти і початкової школі полягає у забезпеченні єдності, взаємозв'язку та наскрізної узгодженості мети, змісту, методів, форм організації освітнього процесу з дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (рис. 1).

Обов'язкове врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до першого класу школи, сприятиме органічному, природному збагаченню особистісного розвитку, започаткованому в дошкільному періоді життя, та створить умови для успішного подальшого зростання і переходу дитини з першого рівня освіти до наступного.

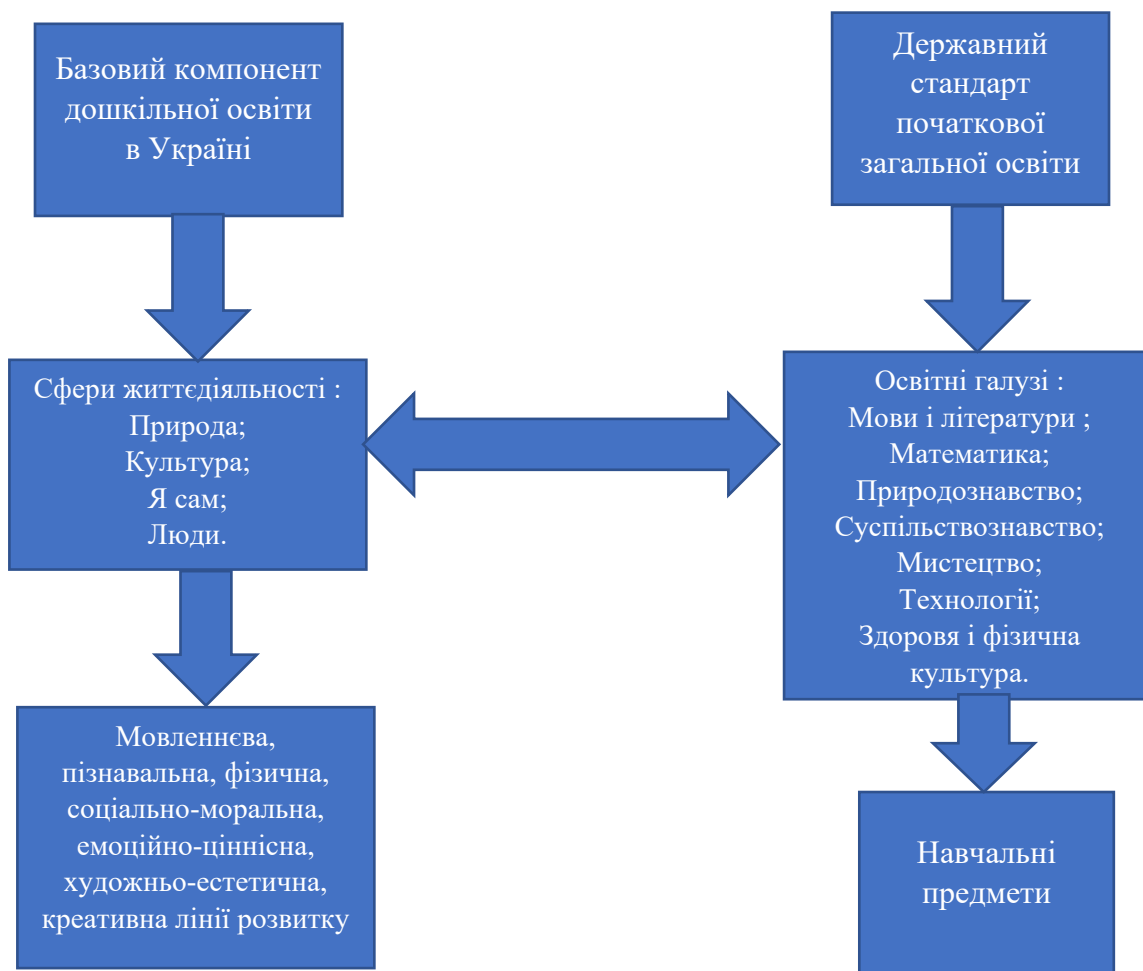

Рис. 1. Наступність у змісті дошкільної і початкової освіти

Адміністрація навчального закладу має організувати роботу із забезпечення наступності між освітніми установами без порушення зв'язків у цілях і завданнях, змісті та методах, формах організації навчання та виховання, приділяючи належну увагу вимогам суспільства до якості освіти дітей відповідного віку.

Для забезпечення наступності між закладами необхідно обговорити, скласти і затвердити річний план спільної роботи між дошкільним закладом та ЗЗСО, в який врахована організаційно-педагогічна робота з підготовки дітей до навчання в школі, консультування батьків та педагогів задля забезпечення перспективності і наступності освітнього процесу, соціалізації дітей старшого дошкільного віку до умов навчання в початковій школі, їх всебічного гармонійного розвитку.

Головним елементом наступності у педагогіці виступає дидактичний принцип, який забезпечує безперервність освіти.

Проблема наступності має такі наукові аспекти:

– психологічний (пов'язаний з вивченням природного логічного зв'язку в розвитку дітей, визначенням особливості переходу від однієї провідної діяльності до іншої, зазначенням закономірностей психологічного розвитку учнів на перехідному етапі);

– педагогічний (спрямований на: збагачення визначення та поняття «наступність» новим істотним змістом; дослідження специфічності феномена наступності у різних педагогічних категоріях; визначення напрямів розвитку);

– методичний (стосується визначення ланцюга логічних зв'язків у меті, завданнях, змісті, організаційних формах, методах, і засобах виховання та навчання)[1, с. 290].

Принцип наступності є одним із головних важелів для особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами як повноцінних членів сучасного суспільства.

Головними учасниками такої співпраці є діти з особливими освітніми потребами, саме для них вихователі, вчителі, вчителі-дефектологи, психологи, логопеди та батьки забезпечують повноцінний розвиток – фізичний, психічний і інтелектуальний.

Основними завданнями співпраці у напрямку наступності для дітей з особливими освітніми потребами є:

- виявлення потенціалу дітей з ООП та його подальший всебічний розвиток;

- надання своєчасної кваліфікованої допомоги сім'ї при підготовці до навчання в школі;
- створення психолого-педагогічних умов, що забезпечують сприятливий перебіг процесу адаптації першокласників до соціуму, шкільного навчання та природнього переходу з закладу дошкільної освіти в школу;

- поглиблення інтересу до шкільного життя та взаємодії з однокласниками;
- покращення рівня підготовки до навчання 5-6 річних дітей [2, с. 47].

У своїй роботі вчителі початкових класів та команда супроводу мають використати наступний алгоритм :

- знайомство вчителів із майбутніми учнями з ООП, висновком та рекомендаціями із інклюзивно-ресурсним центром, індивідуальною програмою розвитку;

- організація спільного методичного об'єднання вихователів дитячого садка та вчителів початкової школи за участю заступників директорів з навчально-виховної роботи, вчителя-дефектолога, соціального педагога, практичного психолога, учителя логопеда та інших спеціалістів;

- проведення загальних батьківських зборів та консультування батьків щодо готовності дітей до навчання в школі;

- спільні виховні заходи, відвідування занять та уроків вихователями та учителями початкової школи;
- екскурсія по школі вихованцями з ООП дитячого закладу;
- підготовка рекомендацій для батьків;
- діагностування майбутніх першокласників.

Співпраця ведеться за такими напрямками:

- організаційно-педагогічна робота;
- організаційно-методична робота;
- робота психологічної та корекційної служб;
- створення інклюзивного освітнього середовища [3, с. 23].

Погоджуємося із думкою О. Кирилович, Н. Міської, О. Хом'як що діяльність закладу дошкільної освіти та Нової Української Школи для забезпечення наступності з корекційно-розвиткової роботи передбачає такі напрями:

1) Науково-теоретичний – наукове обґрунтування, розроблення та реалізація концепції інклюзивної освіти, спрямованої на розвиток дитини.

2) Освітній – здійснення ступеневої освіти, забезпечення наступності програм і навчальних планів закладу дошкільної освіти і школи, узгодження їх та оптимізація.

3) Дослідницько-практичний – апробація авторських розробок, нових форм і методів роботи з дітьми з особливими потребами в закладі дошкільної освіти та школі.

4) Організаційно-управлінський – організація і планування навчально-корекційної роботи закладу дошкільної освіти та Нової Української Школи, координація діяльності всіх корекційних служб [4, с. 75].

Вважаємо, що забезпечення принципів наступності для дітей з особливими освітніми потребами створює успішну підготовку дітей до школи, реалізацію динамічної та перспективної системи виховання і навчання, яка забезпечує формування особистості, природного входження дітей в нові умови, що сприяє підвищенню ефективності навчання, поступове розкриття потенціалу дитини з ООП, зменшення психологічних труднощів та навантаження при переході до нових умов навчання (рис. 2).

Рис. 2. Значення наступності в інклюзивному освітньому середовищі

О. Кирилович, Н. Міська, О. Хом'як вважають, що необхідні й нові підходи до надання методичної допомоги педагогам закладу дошкільної освіти та Нової Української Школи, які працюють в інклюзивному середовищі. Серед шляхів підвищення рівня професійної, психологічної компетентностей і формування інклюзивної свідомості педагогів, які працюють в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти та Нової Української Школи, можна виділити такі:

1) Організацію заходів, спрямованих на формування колективу однодумців, що дозволить вивчити досвід більш досвідчених колег, отримати відповіді на конкретні запитання, уникнути можливих помилок і труднощів у своїй практичній діяльності.

2) Організацію умов для проходження педагогами курсів підвищення кваліфікації.

3) Проведення системи майстер-класів, тренінгів, семінарів, «круглих столів», психологічних практикумів для всіх учасників освітнього процесу.

4) Тісну взаємодію закладів дошкільної, загальної середньої освіти з фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів, спеціальних навчальних закладів та організацій, що належать до сфери охорони здоров'я та соціального захисту населення.

5) Створення творчих груп і мультидисциплінарних команд.

6) Проведення відкритих заходів педагогами інклюзивних класів / груп, що дозволить демонструвати професійний ріст, намітити подальші цілі власної та командної діяльності цих навчальних закладів [4, с. 76].

На основі вище визначеного, нами було узагальнено матеріал щодо наступності у створенні інклюзивного освітнього середовища між дошкільним навчальним закладом і закладом загальної середньої освіти і представлено їх у вигляді моделі (рис. 3).

Рис. 3. Модель наступності у створенні інклюзивного освітнього середовища між дошкільним навчальним закладом і закладом загальної середньої освіти.

Важливим етапом у житті дітей є перехід до старшої школи, до п'ятого класу.

Саме тут змінюється ситуація навчання, збільшується і розширюється обсяг навчального матеріалу, на зміну класному керівнику приходять вчителі-предметники. Це, безумовно, складний і відповідальний період, так як ефективність адаптації до нових умов навчальної діяльності у великому обсязі залежить від рівня мотивації, відношення до себе та школи, рівня соціальної компетентності.

Ці умови диктують інші вимоги для розвитку пам'яті, мислення, уваги, ступеня сформованості навчальних знань, а також до особистісного розвитку. Дослідження вказують на те, що саме високий рівень розвитку пізнавальних процесів є пусковою системою успішного навчання, яке формує у дитини впевненість та позитивну самооцінку. Тому особливого значення набуває цілеспрямована й системна діяльність із розвитку в учнів пізнавальних процесів, діяльність на пізнання самого себе, згуртованість колективу, на формування навичок взаємодії в колективі, на більш сконцентровану роботу на уроці.

Висновки. Важливо допомагати дітям з особливими освітніми потребами адаптуватися до колективу, визначаючи і заохочуючи будь-які її досягнення; надавати посильні для неї завдання; допомагати і підтримувати, якщо виникли труднощі; вчитися долати невдачі, вірити у свої можливості; формувати позитивне ставлення до оточуючих; відчувати себе повноправними членами суспільства. Отже, кропітка робота з питань принципу наступності, що поєднує як традиційні, так і новітні форми, сприяє організації інклюзивного освітнього середовища, забезпечує цілісний вплив на розвиток особистості дитини, підвищує ефективність освітнього процесу. Важливою умовою забезпечення наступності є налаштованість педагогічного процесу дошкільного навчального закладу і Нової Української Школи на гармонійний розвиток дитини з особливими освітніми потребами. В процесі навчання на заняттях у дошкільних закладах формуються елементи навчальної діяльності, які в подальшому забезпечують успіх у засвоєнні знань в освітньому закладі та створенні ситуації успіху. А вже саме шкільне навчання має забезпечити розширення кругозору, поглиблення й удосконалення отриманих у дитячому садку навичок, умінь та знань.

Використана література:

1. Бондаренко Ю., Воротинцева О. Мережева форма здобуття освіти як модель реалізації індивідуальної освітньої траєкторії для дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми. СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. № 7(101). С. 286-297.
2. Коваль Л. В. Організація інклюзивного середовища у закладі освіти. Інклюзивне навчання в Новій українській школі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (26–27 березня 2018 р., м. Тербовля): у 2 ч. Київ : Інтерсервіс, 2018. С. 46–49.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта від основ до практики : Монографія. Київ: Атопол, 2016. 152 с.
4. Міськова Н. М., Хом'як О. А., Кирилович О. Ф., Забезпечення наступності в роботі педагогів у інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти та Нової Української школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя: Класичний приватний університет. № 73 (1). 2020. с. 73-77.

References:

1. Bondarenko Yu., Vorotyntseva O. (2020). Merezheva forma zdobuttia osvity yak model realizatsii indyvidualnoi osvithoi traiekatorii dlia dytyny z porushenniamy intelektualnoho rozvytku. [Network form of education as a model of realization of individual educational trajectory for a child with intellectual disabilities]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. Sumy : Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. P. 286-297. [in Ukrainian]
2. Koval L. V. (2018). Orhanizatsiia inkluzyvnoho seredovshcha u zakladi osvity. [Organization of an inclusive environment in an educational institution]. *Inclusive education in the New Ukrainian school: materials International. scientific-practical conf. (March 26–27, 2018, Terebovlia): an 2 part*, Kyiv: Interservice. P. 46–49. [in Ukrainian]
3. Kolupaieva A. A. (2016) *Inkluzyvna osvita vid osnov do praktyky* [Inclusive education from basics to practice: monograph]. Kyiv. Atopol. 152 p. [in Ukrainian]
4. Miskova N. M., Khomiak O. A., Kyrylovych O. F. Zabezpechennia nastupnosti v roboti pedahohiv u inkluzyvnomu seredovshchi zakladu doshkilnoi osvity ta Novoi Ukrainsoi shkoly. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. [Ensuring continuity in the work of teachers in the inclusive environment of preschool education and the New Ukrainian School]. Zaporizhzhia: Klasychnyi pryvatnyi universytet. № 73, (1.) 2020. S. 73-77. [in Ukrainian]

Pozniak O. S. Organizational and methodological aspects of ensuring the principle of continuity in an inclusive educational environment

The article analyzes the implementation of the principle of continuity between preschool and primary, between primary and basic levels in an inclusive educational environment. A number of problems of implementation of the principle of continuity at the present stage on the example of Sumy region, such as lack of cooperation of educators with primary school teachers, low level of knowledge of teachers on psychophysiological characteristics of children with SEN, different approaches to primary and secondary school teachers, insufficient continuity in school textbooks, different approaches to the training of primary and secondary school teachers, lack of cooperation between primary and secondary school teachers, lack of communication and thematic meetings between primary and secondary school students.

It is pointed out that, due to the intensive implementation in practice of the main approaches and principles, inclusion poses many new challenges and complex issues to the environment of the preschool institution and the New Ukrainian School. The principle of continuity creates the conditions for the holistic development of the individual. Creating continuity between preschool and school education in modern conditions is very important for children who need additional educational support.

The ways of realization of the principle of continuity between the institution of preschool education and the institution of general secondary education are revealed.

It is established that the activities of educational institutions to ensure the principle of continuity in inclusive education should be carried out by pedagogical teams jointly and systematically, which will ensure a successful and psychologically balanced transition for a child from one level to the next.

Key words: continuity, inclusive educational environment, preschool education institution, primary education, students with special educational needs, teachers, mental development, crisis phenomena, adaptation.